

Mák Ferenc

A végtisztesség keresztjei – Mártírjaink 1944–1948

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet
készülő archívumáról

A volt Jugoszlávia területén élő magyarság politikai vezetői és kimagasló tudományos, közéleti személyiségeinek nemzetben gondolkodó csoportja 1989–1990 óta minden adódó alkalommal hangsúlyozta: a délvidéki magyarság megmaradásának elsődrendű és alapvető feltétele, hogy egyenrangú polgárként vegyen részt Jugoszlávia, majd Szerbia társadalmi, gazdasági és politikai életében. Márpedig mindaddig nem lehetünk egyenrangú polgárai az országnak, amíg a történelmi tények tudományos igényű feltárásával nem tisztázzuk az 1944–1945-ben a magyarság ellen elkövetett partizán vérengzések körülményeit, s amíg a történetek felderítését követően jogilag is nem rehabilitálják az ártatlanul kivégzett áldozatokat. Szerbia bíróságainak kell kimondaniuk, hogy a szerb fegyveresek mészárlása emberiség elleni bűntett volt, hogy a kommunista vörös terror kimeríti a háborús bűncselekmény fogalmát, és hogy akik az ártatlanokra fegyvert fogtak, azok közönséges gyilkosok voltak, megérdemlik, hogy a nevüket megismerje a közvélemény.

A kezdeményezésnek a szerb fél részéről közel két évtizeden át nem voltak meghallói, s a szerb tudományos és politikai színtéren nem akadt partner, aki a tényfeltáró munka során vállalta volna a partnerséget. A szomorú megemlékezéseken elhangzó gyászbeszédeken és a történetekre emlékezők vallomásának részletes följegyzésén túl, érdemben nem történt semmi, s akik minden erejüket az 1944–1945-ös atrocitások feltárására fordították – Matuska Márton, Teleki Júlia, Forró Lajos, Csorba Béla és mások – alkalmanként reménytelennek ítélték a küzdelmet; az archívumok és a levéltárak anyaga elérhetetlen volt a számukra. Valamennyien úgy végezték a munkájukat, hogy tisztában voltak vele: amíg a szerb társadalom nem fogalmazza meg a múlttal történő őszinte szembenézés igényét, addig a magyar törekvések is kudarcra vannak ítélve. Mi, magyarok úgy érezzük, a háborúnak akkor lesz vége, ha tisztességes gyásszal minden áldozatunkat eltemettük.

Néhány évvel ezelőtt mintha megtört volna a jég. Előbb csak bizonytalan megfogalmazások voltak olvashatók: igen, 1944–1945-ben a bevonuló partizánok részéről történtek túlkapások, hogy olykor-olykor előfordultak bírósági ítélet nélküli kivégzések, amit egyszer majd ki kell vizsgálni – a vélemények azonban megre-

kedtek az általánosság szintjén. Egyes történészek a II. világháború valamennyi áldozatának a számbavételét ígérték, aminek azután csak a további ködösítés lett a következménye. 2009-ben a Tartományi Képviselőház Tényfeltáró Bizottsága *Na putu ka istini* (Az igazság útján) címmel, *Stradanje stanovništva Vojvodine 1941–1948* (Vajdaság lakosságának áldozatai 1941–1948) témamegjelöléssel tette közzé több éves kutatásainak eredményét, melyből kiderült: „83.881 személyről, köztük 4624 magyarról tudják bizonyosan, hogy ártatlan áldozat” volt. Akik a történelmi kérdéssel korábban már foglalkoztak, az első pillanattól tudták, hogy a feltárt és közzétett tények közel sem fedik az igazságot, s ami történt, nem egyéb felelőtlen porhintésnél.¹

A Tartományi Képviselőház Tényfeltáró Bizottsága 2009 tavaszán publikált kutatási adatai szerint a „felszabadító” partizánok 1944–1945-ben, majd Tito kommunistái 1948-ig 106 000 embert végeztek ki, az áldozatok legnagyobb része – 52 000 – szerb, a további 25 000 német, 17 000 zsidó, 4600 magyar és 2000 horvát nemzetiségű, közülük 83 881-et „nevén is neveztek”. Ezeket az adatokat azonban sem a magyar, sem a német közvélemény nem vette komolyan, és nem tekintette hitelesnek, hiszen csak a gyűjtőtáborok adatai ezt a számot messze felülműlják. Vajdaságban egyébként a világháború ideje alatt és után 72 gyűjtőtábor létezett, közülük csak a járekiben hatezren haltak meg. „Jegyzőkönyv is van róla, csak éppen nem hozzáférhető” – írta Ternovác István *Megneveztek 4624 magyar áldozatot* című tudósításában.² Matuska Márton pedig „elnagyolt munkának” minősítette a jelentést, és hozzátette: „A második világháború utáni vérengzések áldozatainak kutatásával nem a valós adatok feltárása, hanem a téma elmaszatólása volt a cél”.³

Nagy előrelépést jelentett a kutatások megkezdése tekintetében, amikor 2009 augusztusában a szerbiai kormány arra kötelezte a Köztársasági Igazságügyi Minisztériumot, hogy egy történészbizottság – „az 1944 és 1946 között a szerb polgárok tömeges kivégzésének tényére és a tömegsírok feltárására létrehozott tanács” – az egész Szerbia területén derítsen fel minden olyan esetet, amely „az adott időszakra vonatkozott, és olyan személyek ellen követték el, akiket kivégeztek, lelőtték vagy halálos ítéletet hajtottak végre rajtuk, de mindezt nem előzte meg bírósági eljárás, tehát nem született ítélet az ügyükben”. Ez pedig azt jelenti, hogy Szerbia területén fel kell tárni a tömegsírokat, és minden felmerülő kérdésre választ kell találni. Slobodan Homen, a Köztársasági Igazságügyi Minisztérium államtitkára szerint a munka akár tíz évig is eltarthat, de csak akkor tekinthető eredményesnek, ha a levéltári dokumentumok hitelesítik a történeteket. Majd hozzátette: „a jövőben a szemtanúk vallomásaira és az írásos bizonyítékokra tudunk majd támaszkodni, ez alapján áll össze a számunkra fontos kutatási dokumentum”.⁴

2009 augusztusában úgy tűnt, fölgyorsulnak az események. Pásztor István, a VMSZ elnöke Ágoston Andrással, a VMDP elnökével és Páll Sándorral, a VMDK elnökével közösen levélben fordult az akkori szerb elnökhöz, Boris Tadiéhoz, és a támogatását kérte egy szerb–magyar történészekből álló munkacsoport létrehozásához. „A történészeknek lenne a feladata feltárni az 1944–1945-ben elkövetett háborús bűntettek részleteit” – állt a levélben. Tadić elnök támogatta a kezdeményezést, és kijelentette, a munkacsoport szerb tagjait még az ősz folyamán kinevezik. Kézenfekvő volt, hogy a tervezett magyar–szerb tényfeltáró történész-bizottság munkájába bekapcsolódik a szerbiai tömegsírokat feltáró bizottság is.

Slobodan Homen, a szerbiai igazságügyi minisztérium államtitkára nem sokkal ezután bejelentette: 2009 szeptemberében „*állami bizottság alakul a II. világháború végén keletkezett tömegsírok összeírása és feltárása céljából*”.⁵

A *Blic* napilap azonmód közölt is egy térképet, amelyen 53 szerbiai települést jelöltek meg, ahol tömegsírok találhatóak. Ezek közül 21 vajdasági volt. „*Ezzel szemben – jegyezte meg Matuska Márton – az én kutatásaim alapján ötven vajdasági településen léteznek magyar áldozatokat rejtő tömegsírok. Ezek zöme a Bácskában van. Felsorolnám ezeket a településeket: Horgos, Martonos, Magyarkanizsa, Adorján, Zenta, Ada, Mohol, Péterréve, Óbecse, Földvár, Csantavér, Szabadka, Bajmok, Bezdán, Zombor, Vepród, Szivác, Kúla, Verbász, Topolya, Szenttamás, Temerin, Járek, Palánka, Újvidék, Csurog, Zsablya, Mozsor, Tündéres, Sajkáslak és Titel. Ezek a bácskai helységek. A Bánságban: Törökkanizsa, Csóka, Padé, Jázova, Kisoroszi, Oroszlámos, Nagykikinda, Magyarcsernye, Törökbecse, Perlasz, Muzslya, Nagybecskerek, Nezsény, Antalfalva, Torontálvásárhely és Versec. Szerémségben két magyarlakta helységről vannak adataim. Ezek: Ürög és Maradék. Ez összesen 49 helység. A lista azonban nem tekinthető véglegesnek. Egy kis bánsági településről, Basahídról pl. 2005-ben kaptam egy névtelen levelet, melynek írója elmondja, hogy ott a királyi Jugoszlávia időszakában 30 magyar család lakott, és békességben éltek az ottani többségi szerb lakossággal mindaddig, amíg be nem jöttek Tito partizánjai. 1944 őszén a faluban összeszedték a magyar férfiakat, csak az asszonyok és a gyerekek maradtak odahaza. Nagyrészüket kivégezték. Aki pedig életben maradt, el kellett hagynia a falut.*”⁶

2009. november 10-én azután a Szerb Igazságügyi Minisztériumon belül Slobodan Marković, a belgrádi egyetem Politikai Tudományok Kara docensének elnökségével megalakult az 1944. szeptember után kivégzett személyek titkos sírhelyeinek feltárásával megbízott állami bizottság. Az első sajtótájékoztatón a bizottság célkitűzéseinek ismertetése mellett Slobodan Homen államtitkár azt is felvetette, hogy „*a kivégzésekhez kapcsolódó feljegyzéseket feloldják a titkosítás alól*”. Slobodan Marković a bizottság elnöke hozzáfűzte: „*A bizottság megkezdte az archívumokban őrzött dokumentumok összegyűjtését*”, hiszen a kutatómunkában igen nagy szükség van az akkori biztonsági szolgálatok munkájáról készült feljegyzésekre. „*A bizottság nem politikával akar foglalkozni, és nem is akarja megváltoztatni a történelmet*”⁷ – nyilatkozta az Igazságügyi Minisztérium államtitkára. Már nem a becslésekről, és nem a hangulat befolyásolta kalkulációkról van szó. Minden áldozatot néven kell nevezni, és fel kell tárni a tragédiájának tényeit.

2010 januárjában már arról cikkeztek a lapok, hogy „*Sólyom László és Boris Tadić legutóbbi találkozásukon megegyeztek abban, hogy országuk tudományos akadémiájának bevonásával közös bizottságot állítanak fel az 1944–1945-ös népirítás körülményeinek kivizsgálására*”. A sajtó azt is tudni vélte, hogy „*Sólyom László megfogalmazta és elküldte levelét a Magyar Tudományos Akadémiának, és ugyanezt megtette Boris Tadić is a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia irányában*”.⁸ A szándék komolyságát jelezte, hogy 2010. április 29-én a szerb kormány feloldotta az 1944-ben és 1945-ben zajlott tömegmészárlásokra vonatkozó dokumentumok titkosítását. A folyamatot erősítette, hogy néhány nappal korábban az Újvidéki Felső Bíróság rehabilitálta a Sajkás-vidéki megtorlás első négy magyar áldozatát.⁹ 2010. május elején végre megkezdte munkáját a második világháború alatt és után kivégzettek tömegsírait feltáró bizottság, hogy számba vegye a vörös terror áldozatait.

2010. november első napjaiban a Magyar Tudományos Akadémia az időközben megalakult Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság élére társelnökként Glatz Ferenc akadémikust, történészt nevezte ki, aki nyilatkozatában a diplomáciai háttér munkáról is szót ejtett: „Amikor Magyarországon járt Tadić elnök – mondta –, akkor átadtuk neki a magyar részről megalakult bizottság listájával együtt azt a programot is, amelyet én írtam meg. Mi eddig azért nem tudtunk semmit sem csinálni, mert nem voltak testvér-bizottságok. Vártuk a Szerb Tudományos Akadémia javaslatát, ami máig nem jutott el hivatalosan hozzám.” A program azonban nem arról árulkodott, amiről a vegyes bizottság megalakulását megelőzően szó volt. „A bizottságnak a fő feladata egyrészt a második világháborús események feltárása Vajdaságban, egy forrásgyűjtemény elkészítése. Másrészt a bizottság feladata lesz a szerb–magyar levéltári kutatások és visszaemlékezések gyűjtésének a biztosítása is. Különösen fontos feladatnak tartjuk azt, hogy a szerb–magyar kapcsolatok, mind történelmileg, mind politikailag a Vajdaság multikulturális környezetében legyenek értelmezhetőek. Itt nemcsak szerb–magyar kapcsolatokról van szó, hanem szerb–horvát, szerb–német és más, nemzetek közötti kapcsolatokról is. Nagyon fontosnak tartjuk azt, hogy a bizottság eredményei a közgondolkodásba is átkerüljenek, tehát mi egyrészt a kölcsönös történettudományos kutatást, vegyes bizottságok működését és a kommunikációt szeretnénk elősegíteni, másrészt viszont a médiában is fórumot kell adni ennek a témának” – nyilatkozta Glatz Ferenc. Közben Belgrádban Vojislav Stanovčićet, a Szerb Tudományos Akadémia tagját, nevezték ki a vegyes bizottság szerbiai társelnökévé, aki első nyilatkozatában kijelentette: nem lesz könnyű dolgunk, mert „ilyesmivel a Szerb Tudományos Akadémia berkeiben még senki sem foglalkozott”. Stanovčić hozzátette, azt viszont tudják, hogy Vajdaságban vannak olyan „szakértők”, akik régóta foglalkoznak ezzel a kérdéssel – az ő együttműködésükre is számítanak. Csak a legfontosabb kérdést illetően volt tapasztalható a bizonytalanság: mit is vizsgáljon a történeti vegyes bizottság? „Számunkra nagyon fontos lenne, hogy a második világháború kezdetétől vizsgáljuk ezt a periódust, és mondjuk 1948-cal befejeződjön a vizsgált időszak. Mert akkor már befejeződtek a háború utáni likvidálások és a kilengések” – nyilatkozta a szerb társelnök.¹⁰ Mintha sem Glatz Ferenc, sem Vojislav Stanovčić nem értesült volna arról, hogy a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság eredeti szándéka szerint az 1944–1945-ös partizán-terror magyar (és ettől elválaszthatatlanul német) áldozatainak feltárására és egyenkénti megnevezésére jött létre: „A bizottság feladata feltárni az 1944–45-ben történt tömeges atrocitások részleteit” – állt a határozatban.

A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság magyar tagozatának három vajdasági tagja van: Mezei Zsuzsanna és Fodor István levéltárosok és Matuska Márton közíró, a délvidéki mártírok történetének ismert kutatója, a Délvidéki Mártírium 1944–45 Alapítvány kuratóriumának tagja, aki egy 2011. január 11-én adott nyilatkozatában hangsúlyozta: „A bizottság nem a már feltárt események újra feltárására, hanem azon események kutatására jött létre, amivel még nem foglalkozott sem Szerbia, sem a SANU, sem az MTA ilyen formában. A magyar bizottság ülésén elhangzott, hogy a magyarokra vonatkozó eseményeket, amelyek miatt minket terhel felelősség, már Horthy kivizsgáltatta. Az is elhangzott, hogy mi már lenyeltük saját keserű nyelni valónkat, most nem rajtunk van a sor. [...] Minket folyton büntudattal gyötörtettek, a többségi nép pedig azt akarta velünk elhitetni, hogy

minket fölszabadít és érdemtelenységünk ellenére nagylelkűen maga mellé fogad. Végre itt az ideje, hogy levétezzük magunkról ezt a súlyos terhet. Békés együttélés csak a bűnök kölcsönös megbocsátása után lehetséges. De hogyan kérjen bocsánatot az, akit úgy neveltek, hogy neki nincs is vétke, hiszen velünk szemben még nagylelkűséget is tanúsított. A megbékélésnek azzal kell járnia, hogy attól kezdve egyik nemzet se vádolhassa a másikat, hanem közösen gyászoljuk minden nép ártatlan áldozatait, mártírjait, köztük sok-sok hőst, akiket eddig bűnösneként szégyellnünk kellett."¹¹

Időközben Srđan Cvetković történész, a tömegsírok megjelölésével és az áldozatok összeírásával foglalkozó állami tényfeltáró bizottság titkára a sajtónak elmondta, hogy a szerb és a magyar államfő megállapodása nyomán létrejött közös akadémiai történész bizottság fordulatot hoz a tényfeltáró munkában, ennek köszönhetően hatékonyabbá válik a vajdasági történések kutatása, hiszen ugyanazok a kutatók dolgoznak a szerbiai tényfeltáró bizottságban is, mint a két ország által létrehozott vegyes bizottságban.

Srđan Cvetković elmondta, 1944. szeptember 12-étől, a kommunisták vérengzéseinek a kezdetétől, a szerbiai likvidáltak listáján már 36 000 áldozat neve található. A levéltári kutatások során az is kiderült, hogy „*az áldozatok 90 százalékát bármiféle ítélet nélkül végezték ki*”. Eddig 206 tömegsírról tudnak a történészek. Ezek közül 33 keletkezésének a körülményeit felkutatották, de közülük mindössze kettőt hantoltak ki. S ami a vörös terrorban a legmegrendítőbb, az a gyermekáldozatok száma. „*Több ezer gyereket végeztek ki a kommunisták Szerbiában* – állítja a tömegsírok megjelölésével és az áldozatok összeírásával foglalkozó állami tényfeltáró bizottság titkára.¹²

Ilyen előzmények után kezdődött meg 2011. novemberében a levéltári feltáró munka. A kutatómunka irányításával és lebonyolításával a Magyar Nemzeti Tanács a Hajnal Jenő vezette, zentai székhelyű Vajdasági Magyar Művelődési Intézetet bízta meg, ahol azonnal kezdetét vette *A végtisztesség keresztjei – Mártírjaink 1944–1948* című archívum felépítése is. A szándék világos: valamennyi meggyilkolt mártírunk nevének felkutatása és történetének minél teljesebb dokumentálása. A mártír neve köré épül a történet és a történelem: temetett és temetetlen halottaink végre megkaphatják a végtisztességet. A ránk teherként és próbatételként nehezedő múlt pedig a levéltári adatok, az emlékezők személyes vallomása, és a történeti irodalom révén a maga kegyetlen valóságában mutatkozik meg.

Közel egy esztendeje az archívumokban óriási feltáró munka folyik. A nyolc vajdasági regionális levéltárban – Fehértemplom, Újvidék, Szabadka, Szerémség Levéltára (Szávaszentdemeter), Zenta, Nagybecskerek, Nagykikinda, Pancsova és Zombor – végzett kutatás nyomán eddig 1319 esetben derült ki, hogy az azonosított áldozatot a bevonuló partizánok minden bírósági eljárás nélkül, egyszerűen legyilkolták. Fodor István, a Zentai Történelmi Levéltár igazgatójának beszámolója szerint az eddig feldolgozott három gyűjtőtábor – Rezsőháza, Szépliget és Bácskörtés – tömegsíraiban összesen 13 133 ártatlan áldozat nyugszik. Mezei Zsuzsanna, aki munkatársaival a Vajdasági Levéltárban a *Megszállók és Együttműködők Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság* levéltári anyaga mellett *A háborús bűnösök regiszterét, A népellenesek regiszterét, A kivégzettek OZNA (Népvédelmi Osztály) névsorát tartalmazó könyveket, Az ítélet nélküliek, illetve bírósági ítélettel kivégzettek személyi katonjait, a Hadbírósi ítéletek gyűjteményét* és egyéb

levéltári anyagát nézte át, közölte: a 11 627 eddig felderített áldozatból 5087 magyar és 5159 német származású volt. Ezeknél az adatoknál azonban figyelembe kell venni, hogy az újvidéki tömeges kivégzésekről még nem kerültek elő a névsorok, a bezdáni, zombori, szenttamási följegyzések is elég hiányosak. További forrásként szolgáltak az 1948-ig működő járeki, gádori és körtési fogolytáborok halotti anyakönyvei is. Ezekből eddig kb. 2500 név került az adatbázisba. A becslések szerint további 30 000 áldozat neve vár azonosításra. A német áldozatok azonosításának egyik legmegbízhatóbb forrása az 1994-ben Münchenben kiadott, Karl Weber szerkesztette *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* című könyv.

A végtisztesség keresztjei – Mártírjaink 1944–1948 című archívum bibliográfiai részébe 2012. június 30-ig a 2007–2011 közötti vajdasági magyar és szerb nyomtatott sajtó (*Magyar Szó, Hét Nap, Családi Kör, Aracs, Dnevnik, Blic*) cikkeinek és fényképeinek gyűjteménye, valamint a *Vajdaság MA* hírportál és a *VMDP Hírlevél* elektronikus anyaga – megközelítőleg 800 tételben –, továbbá mintegy 50 monográfia digitalizált változata került fel. A jelzett időszak – különösen a 2009 utáni periódus – publicisztikája a korábbiakhoz képest lényeges változást hozott. Míg a megelőző, közel két évtized során a mártírium-kutatásra az egyéni kezdeményezések és magános kísérletek voltak a jellemzőek, addig az utolsó néhány évben a kérdés végre megkapta a kellő társadalmi és politikai súlyát. 2009 előtt elszánt újságírók, helytörténészek és a családi visszaemlékezők vetették papírra mindazokat az ismereteket, amelyeknek egyéni utánajárás során a birtokába jutottak. Míg tehát korábban a társadalmi igényeknek és elvárásoknak csak a publicisztika próbált meg eleget tenni, addig ez elmúlt években olyan egyesületi kezdeményezések, mint a *Keskenyút – Délvidéki tragédiánk 1944–45*, hírportálja, rendezvényei és kiadványai (2010–2011), valamint a *Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság* 2010-ben rendezett tudományos konferenciája és a tanácskozás anyagát közlő *Mementó 1944–45* című kiadványa is jelezte, hogy a nyomozó kérdéseknek végre társadalmi nyilvánosságot kell kapniuk.

2011-ben Szerbiában heves politikai vitákat követően megszületett a rehabilitációról és a kárpótlásról szóló törvény amely közvetlenül érintette a magyarság életét is. A törvény ugyan nem tisztázta megnyugtató módon a kollektív bűnösség eltörlésének kérdését, de a jogi eljárások lehetővé teszik a kivégzettek sorsának feltárását. Ennek kapcsán Vukašinović Éva rámutatott: „*A vagyon-visszaszármaztatási törvénytervezettel elsődlegesen a zsidó hitközség és a magyar kisebbség jogait csorbítják*”,¹³ a Vajdaság MA pedig megfogalmazta: a vajdasági németiség is módosítaná a vagyon-visszaszármaztatási törvényt.¹⁴ Varga László ugyanakkor hangsúlyozta: a törvény nem sugallhatja a kollektív bűnösséget, mert az folytatását jelentené az eddigi gyakorlatnak.¹⁵ Mindennek ellenére Szerbia törvénykezési rendjében végre legitim módon jelent meg a kommunista megtorlás áldozatainak a kérdése – 2012-ben pedig már precedens értékű ítéletek is születtek. Mindezek a folyamatok közrejátszottak abban, hogy az áldozatok sorsának tisztázása Szerbiában társadalmi és jogi kérdéssé szélesedett, ami azután megköveteli a történelmi tényfeltárási is. A folyamatokat és a változásokat hűen mutatja be *A végtisztesség keresztjei – Mártírjaink 1944–1948* című archívum eddig elkészült, 2007–2011 közötti bibliográfia.

Az 1944–1945-ben kivégzett magyar mártírok sorsának legismertebb kutatója, Matuska Márton az 1990-es évek óta fáradhatatlanul munkálkodik azon, hogy föl-

tárják a partizánterror áldozatainak történetét. 1991-ben megjelent *A megtorlás napjai* című könyvével elsőként törte meg a hallgatást, és megmutatta a kutatók számára a jární érdemes utat. Az elmúlt közel három évtizedes tényfeltáró munkája során hatalmas dokumentum-gyűjtemény keletkezett, amely mára egyik legfontosabb alapja és forrása lett az atrocitások történetének. 2012 tavaszán Matuska Márton archívumának másolatát átadta a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetnek, és ezzel óriási mennyiségű kézirat, feljegyzés, levél, jegyzőkönyv, fénymásolat, újságkivágat, eredeti dokumentum, fénykép és hanganyag, névtelen és aláírással hitelesített vallomás gyarapítja az archívumunkat. A 118 irattartónyi dokumentum településenként Adától Zsablyáig 1468 tematikus egységet tartalmaz. A dokumentumok nemcsak egy kutatói pálya történetét mutatják be, nemcsak a feltáró munka folyamataiba nyújtanak betekintést, de megmutatják a szenvedések mélységeit is, amelyeket a bácskai, a bánási, a baranyai és a szlavóniai magyarságnak el kellett viselni.

És sorban, araszról araszra haladva derül fény az 1944 őszen kezdődött terror áldozatainak kilétére. Az áldozatok névsora képezi *A végtisztesség keresztjei* című digitális archívum gerincét, ahonnan a történet dokumentumai is felkutathatók. Átjárhatóság van (lesz) a nevek listája és a vajdasági helytörténeti irodalom magyar és német nyelven megjelent, vonatkozó műveinek digitalizált változata – közel fél-száz könyv forrásanyaga –, illetve a hatalmas sajtóbibliográfia között. Valami módon ehhez az anyaghoz csatolhatók az egyházi anyakönyvek is. A terepen kutató néprajzosok pedig vállalták a ma élő emlékezők vallomásainak a megörökítését, hogy az emlékirodalom – a ma oly népszerű oral history – is hozzátegye a maga eredményeit a mártírjainknak állított terjedelmes nyilvántartáshoz. Nyitott kérdés, hogy a Matuska Márton által említett magyar áldozatokat rejtő fél-száz tömegsír feltárására mikor kerül sor, és hogy sor kerül-e egyáltalán?

Egészen bizonyos, 2011 őszen a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben a levéltárosok, a történészek, a közírók, néprajzosok és a túlélő emlékezők közös munkájával megkezdődött annak a szellemi katedrálisnak az építése, amelynek apró piciny emléktáblái tény- és adatszerűen fogják bizonyítani sok-sok ezer délvidéki magyar áldozat mártíriumát. 2012 tavaszán a pillanatnyi kedvező széljárás dagasztotta reményeink vitorláit.

JEGYZETEK

- 1 Stanyó Tóth Gizella: Szembenézéssel a megbékélésig – Az első hivatalos kutatás szerint tartományunkban 83.881 ártatlan civil áldozat volt, köztük 4624 magyar az 1941–1948 közötti időszakban. = Magyar Szó, 2009. május 15. – Az 1948-as évszám azért tűnik elfogadhatónak, mert a Bácskában és a Bánásban addig működtek az internálótáborok, ahol ezrével, tízezrével haltak meg a magyar és a német internáltak.
- 2 Ternovác István: Megneveztek 4624 magyar áldozatot. Vajdaság MA, 2009. május 15.
- 3 Elnagyolt munka – A második világháború utáni vérengzések áldozatainak kutatásával nem a valós adatok feltárása, hanem a téma elmaszátolása volt a cél, legalábbis a 12 éves történet-szi munka ezt üzeni [Beszélgetés Matuska Mártonnal]. = Magyar Szó, 2009. május 23.
- 4 Varjú Márta: Feltárják a tömegsírokat – Slobodan Homen, a Köztársasági Igazságügyi Minisztérium államtitkára szerint a munka akár tíz évig is eltarthat. = Magyar Szó, 2009. augusztus 1.

- 5 P. E.: Pásztor–Tadić-találkozó – Boris Tadić ígérete szerint az ősz folyamán kinevezik az 1944/45-ben történt háborús bűntetteket kivizsgáló szerb–magyar történész-munkacsoport szerb tagjait. = Magyar Szó, 2009. augusztus 5.
- 6 Ternovác István: Felsőház településnél van magyar tömegsír. Vajdaság MA, 2009. augusztus 13.
- 7 Pesevszki Evelyn: Az 1944 utáni kivégzések megvilágítása – Feloldhatják az 1944 szeptember utáni kivégzésekhez kapcsolódó dokumentációról a titkosítást – Matuska Márton: Az új bizottságtól az összes tény feltárását és ezek nyilvánosságra hozatalát várom el. = Magyar Szó, 2009. november 17.
- 8 Németh Zoltán: Hatvanöt éves szégyen – Szerbia nem lehet az Európai Unió része, ha nem tisztázza örökölt bűneit – Az 1944–1945-ben a vajdasági magyarok felett elkövetett atrocitást nem lehet kollektív bűnösségként kezelni – Magyarország és Szerbia államfői levelet intéztek a nemzeti akadémiáikhoz. = Magyar Szó, 2010. február 6.
- 9 Ternovác István: Kezdődhet az 1944–45-ös események tisztázása. Vajdaság MA, 2010. április 30.
- 10 Halász Gyula: A megbékélés labirintusa – Kijelölték a szerb–magyar vegyes bizottság hazai tagjait is – Dr. Glatz Ferenc és dr. Vojislav Stanovčić, a második világháborús atrocitások kutatói nyilatkoznak a Magyar Szónak. = Magyar Szó, 2010. november 13.
- 11 Pesevszki Evelyn: Levenni magunkról a súlyos terhet – Matuska Márton: A vajdasági magyarságot folyton büntudattal gyötörték. = Magyar Szó, 2011. január 11.
- 12 Ternovác István: Több ezer gyereket végeztek ki a kommunisták Szerbiában! – állítja dr. Srđan Cvetković történész, a tömegsírok megjelölésével és az áldozatok összeírásával foglalkozó állami tényfeltáró bizottság titkára. Vajdaság MA, 2012. január 3.
- 13 Diósi Árpád: Rejtett diszkrimináció – Vukašinović Éva: A vagyon-visszaszármaztatási törvénytervezettel elsődlegesen a zsidó hitközség és a magyar kisebbség jogait csorbítják. = Magyar Szó, 2011. szeptember 7.
- 14 A vajdasági némettség is módosítaná a vagyon-visszaszármaztatási törvényt. Vajdaság MA, 2011. szeptember 9.
- 15 Kabók Erika: Nem sugallhatja a törvény a kollektív bűnösséget – Dr. Varga László: Ha nem módosítják a törvényjavaslat néhány számunkra kulcsfontosságú rendelkezését, nemmel szavazunk. = Magyar Szó, 2011. szeptember 10.